

O‘QUVCHILARNING SO‘ZLASHUV QOBILIYATINI OSHIRISHDA SAMARALI KOMMUNIKATIV MASHG‘ULOTLAR

Esanova Lutfiya Shermamat qizi,

Termiz davlat pedagogika institute 1-bosqich magistr talabasi

Mustafayeva Nilufar Ulashevna,

Termiz davlat universiteti katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada kommunikativ til o‘rgatishning samarali metod va tamoyillari yoritilgan bo‘lib, bunda chet tillarini o‘qitishda kommunikativ usullardan foydalanish va kommunikativ tilni o‘rgatishda qanday usul va metodlar mavjudligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Til o‘qitish, kommunikativ til o‘qitish, muloqot, tamoyillar, interaktiv metodlar, sinfda o‘quv jarayoni.

KIRISH

Tarixiy jihatdan, kommunikativ til o‘qitish yondashuvi (CLT – Communicative Language Teaching) tilshunosning noroziligidan grammatikaga urg‘u beradigan an‘anaviy usullarga: GTM (Grammar Translation Method), ALM (Audio Lingual Method) va SLT (Situational Language Teaching) 1970-yillarda paydo bo‘lgan. Shu vaqtdan boshlab yuqoridagi uchta usulda bo‘lgani kabi til o‘qitishda grammatikaning markaziy o‘rni so‘roq ostiga olinib boshlandi, chunki til qobiliyati grammatik kompetentsiyadan ko‘ra ko‘proq narsani o‘z ichiga oladi, deb ta’kidlangan. Tilshunoslar tilga o‘zaro bog‘langan grammatik, leksik va fonologik qoidalar to‘plami sifatida emas, balki ma’no ifodalash vositasi sifatida qaray boshladilar.¹

¹ Jarvis H and S. Atsilarat. Shifting Paradigms: from a communicative to a Context-Based Approach. Asian EFL Journal, 2006.

MANBALAR TAHLILI

Kommunikativ tilni o'rgatish (CLT) o'quvchilarni o'rganilayotgan xorijiy tildan foydalangan holda mazmunli muloqotga jalb qilishning asosiy maqsadiga asoslanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun sinfda foydalanish mumkin bo'lgan ko'plab mashg'ulot turlari mavjud bo'lib, ularning asosan quyidagi uchta xususiyati tilshunos olimlar tomonidan alohida ajratib ko'rsatiladi:

Birinchi, mashg'ulot tizimli qoidalarga emas, balki mazmunga qaratilgan bo'ladi.¹ Kommunikativ mashg'ulotni amalga oshirishda o'quvchilar tilning grammatik tuzilishining to'g'riligiga emas, balki xabarlarni yetkazish yoki qabul qilishning ravonligiga e'tibor berishadi. Masalan, direktor bilan suhbat o'tkazayotgan jurnalist rolini o'ynaganda, o'quvchilar grammatik qoidalar haqida o'ylamaydilar. Balki savolni direktor tushuna oladimi yoki suhbatdosh direktor tomonidan berilgan javoblarni to'g'ri tushunishi yoki tushunmasligi muhim hisoblanadi. O'quvchi ingliz tilidagi yangiliklarni tinglaganda va yangiliklardagi muhim fikrlarni qayd etganda, u yangiliklarda qo'llaniladigan grammatik qoidalar haqida emas, faqat yangiliklardagi asosiy mazmunga diqqat qaratadi. Yana bir misol tariasida ta'til paytida o'quvchilardan o'z tajribalari bilan o'rtoqlashish so'ralganda, grammatikaning to'g'ri yoki noto'g'riligi haqida o'ylamasdan, hikoya tinglovchilarga tushunarli yoki anglashga oson bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Shunday ekan, CLT ko'proq hayotiy muloqotga tayyorlovchiyondashuv bo'lib, unda asosan til grammatikasi emas, balki e'tiborga olinadigan asosiy omil *ma'no- mazmun* hisoblanadi.

Ikkinchi, mashg'ulotlar haqiqiy bo'lishi kerak, ya'ni ular real hayotdagi muloqot asosida yuzaga kelishi kerak.² Kommunikativ yondashuvning ikkinchi xususiyati - bu sinfda amalga oshirilgan mashg'ulotlarlar haqiqatan ham real hayotda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan kommunikativ hodisalar nuqtai nazaridan tabiiy va bir-biriga mos bo'lishi kerak.³ Misol uchun, o'quvchi gazeta o'qiyotganda, o'qituvchi: "Siz nima o'qiyapsiz?" O'quvchi javob beradi: "Mashhur artistning yangi

¹ Krashen, Stiven D. va Treysi D. Terrell. 1988. Tabiiy yondashuv: sinfda tilni o'zlashtirish. Pensilvaniya: Feniks ELT.

² Nunan, Devid. 1989. Kommunikativ uchun vazifalarni loyihalash: sinfxona. Kembrij: Kembrij universiteti nashriyoti.

³ Buendgens-Kosten, Judit. Haqiqiylik. ELT jurnali, 68-jild, 4-son, 2014 yil oktyabr, 457-459-betlar, <https://doi.org/10.1093/elt/ccu034>.

konserti haqidagi xabarni.” O‘qituvchi: “Qanaqa nomdagi konsert ekan, qachon va qayerda o‘tkaziladi va qancha tomoshabinga mo‘ljallangan ekan ? ”Yangilik mazmuniga oid savollar kommunikativdir, chunki bunday savollarga haqiqiy hayotda duch kelish ehtimoli juda katta. Ammo, agar o‘quvchidan o‘qituvchi “Siz o‘qigan yangilik qissami yoki hikoyami?” deb so‘rasa u umumiyiste’ moldagi savol emas, balki faqat pedagogik jihatdan so‘ralgan hisoblanadi.¹ Muloqotning haqiqiyiligini bilish uchun so‘ralgan ma‘lumotlar to‘ldirilishni ham talab etadi. Bu savol beruvchining bunday ma‘lumotga ega emasligi va unga muhtojligi sababli savol bergan bo‘lishini ham anglatadi.

Uchinchidan, o‘quvchilar sinfdagi o‘quv mashg‘ulotlarida faol ishtirok etishlari kerak. Kommunikativ mashg‘ulotning uchinchi xususiyati - o‘quvchining faol bo‘lishi va sinf mashg‘ulotida samarali ishtirok etishini o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar o‘qituvchining tushuntirishlari yoki ko‘rsatmalarini tinglayotganda , ularning ongi o‘qituvchining nima deyayotganini tushunishga e‘tibor qaratishadi. O‘quvchilarning o‘qituvchining so‘zlarini tinglashlari va ularga rioya qilishlari ularning muloqotda yoki fikrlash jarayonlarida faol ishtirok etishlarini ko‘rsatadi. Biroq, o‘quvchilar tinglayotgandek tuyulsa-yu, lekin aslida ularning fikrlari adashib, boshqa narsalar haqida o‘ylashsa va o‘qituvchi fikrlariga ergashmayotgan bo‘lsa, bu ularning mazkur jarayonda ishtirok etmayotganligini anglatadi o‘quvchilarning faol ishtirokini ularning jismoniy harakatlari orqali ham kuzatishi kerak. Masalan, O‘quvchilar munozaralarda qatnashadilar, stol poygasi kabi vazifalarni yoki o‘yinlarni bajaradilar, o‘rindiqlarni almashadilar, joy almashadilar, rol o‘ynaydilar, rasmlarni moslashtiradilar va hokazo. Ularning savollariga javob berishlari ham ularning o‘quv jarayonidagi faol va samarali ishtirokini ko‘rsatadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Metod - bu butun dars davomidagi mashg‘ulotlarni o‘zida aks ettiruvchi uslublar yig‘indisi hisoblanib, o‘qituvchilarning shaxsiy tajribasi va o‘quvchilarning

¹ Nunan, Devid. 1989. O‘sha asar.

mashg'ulotdagi faol ishtirokiga asoslanadi. Shunday qilib, maktabda ishlash mobaynida ingliz tili o'qituvchilari ishtirokidagi dars namunalardan kuzatuvim orqali to'plangan ma'lumotlarning kontseptual mulohazasi va muhokamasini taqdim etaman.

Kuzatish natijalarim shuni ko'rsatadiki, ba'zi stajyor o'qituvchilar kommunikativ mashg'ulotni kommunikativ bo'lmaganlardan deyarli farqlay olmaydilar, bu ularning ba'zilari mashg'ulotni noto'g'ri talqin qilganligidan dalolat beradi. Yuqoridagi uchta xususiyat bilan bog'liq holda, til o'rgatish va o'rganish mashg'ulotlarini quyidagicha muhokama qildim.

1-mashg'ulot: O'qituvchi ma'lum bir qolipdagi jummalarni aytadi va o'quvchilar takrorlaydi. Ushbu mashg'ulot kommunikativ emas, chunki o'qituvchining ma'lum bir qolipni aytishi va o'quvchilar tomonidan xor yoki individual ravishda takrorlanishi ma'noga emas, balki tizimli qoidani amalda qo'llashga qaratilgan. Bu o'quvchilarni qolipni yodlashga o'rgatish uchun mo'ljallangan; Shunday qilib, o'quvchilardan tizimli ravishda bir turdagi jummalarni avtomatik ravishda aytish imkoniyatiga ega bo'lishlari kutiladi. Ammo.¹ qayta takrorlanishi kerak bo'lgan jumlaviy qolipni aytish lingafon sinflarida amalga oshirilishi va bu tilni endi o'rganuvchilar uchun muvofiq bo'lib, real hayotdagi muloqotda deyarli uchramaydi.

2-mashg'ulot: O'quvchilardan radio yoki televizordan olingan ingliz tilidagi yangiliklarni tinglashi va uning asosiy mazmunini yozishi so'raladi. Bu mashg'ulot kommunikativ xarakterga ega. Birinchidan, televideniya matni haqiqiy materialdir, chunki u asosan pedagogik maqsadlar uchun mo'ljallanmagan va haqiqiy televideniya vositalaridan olingan bo'ladi.² Ikkinchidan, bu mashg'ulot mazmunga qaratilgan bo'lib, o'quvchilar matn yangiliklarini tinglashi uning xabarlarini tushunishadi va ular matnda qo'llanilgan strukturaviy shakllarga umuman ahamiyat bermaydilar. Bundan tashqari, yangiliklarni tinglash odatiy holdir, chunki u real hayotdagi muloqotda sodir bo'ladi.

¹ Richards, Jek S. va Teodor S. Rodjers. 2001. Yondashuvlar va Til o'qitish metodlari (2-nashr). Kembrij: Kembrij Universitet matbuoti.

² Nunan, Devid. 1989. O'sha asar.

3-mashg'ulot: O'quvchilarga hikoyani o'qish va hozirgi zamon fe'llarini o'tgan zamonga o'zgartirish taklif etiladi. Bu kommunikativ bo'lmagan mashg'ulotdir, chunki doimiy muloqotda ma'nolari kam yoki umuman hisobga olinmaydigan tuzilmalar bilan sababsiz zamoni o'zgartirish talab etilmaydi. Biroq, shunga qaramay, o'quvchilarni hozirgi va o'tgan zamon shakl o'zgarishlarini eslab qolishlari uchun ushbu mashg'ulot foydalidir.

4-mashg'ulot: O'quvchilar direktorning profilini devor jurnaliga joylashtirish uchun undan intervyu olish rolini o'ynaydi. Bu kommunikativdir, chunki intervyu o'tkazishda talabalar xabarlar almashinuviga e'tibor berishlari kerak, sababi ular tushunish bilan birga tushuntirib berishlari ham kerak bo'ladi. Bunday intervyu aniq maqsadga ega, chunki uning maqsadi maktab devori jurnalida yozish uchun suhbatdosh haqida aniq ma'lumot olish kerak. Bunday vazifa haqiqiydir, chunki hisobotda yozilishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni to'plash uchun intervyu real hayotda sodir bo'lishi kerak.

5-mashg'ulot: O'quvchilardan qo'shimcha fan to'garaklari haqidagi reklamani o'qib chiqishlari va ushbu qo'shimcha fan to'garaklariga qatnashish uchun ariza yozishlari so'raladi. Bu ma'no va haqiqiylik nuqtai nazaridan kommunikativ mashg'ulotdir. O'quvchilar uchun qo'shimcha fan to'garaklari to'g'risidagi e'lonni o'qish uchun aniq maqsad bor. Ko'rsatilgan yo'nalishlardan to'g'risini tanlay olish uchun o'quvchilar reklama mazmunini yaxshi tushunishlari kerak. Bunday mashg'ulot, qo'shimcha fan to'garaklariga qatnashish uchun ariza yozish, real hayotda kommunikativ vaziyatlarda yuzaga kelishi ehtimoli juda katta.

6-mashg'ulot: O'quvchilardan shahar tashqarisiga sayohat qilayotganlarini tasavvur qilishlari, so'ngra sayohatlari haqida hikoya yozishlari so'raladi. Sayohatdan keyin hikoya yozish odatda ko'p odamlar tomonidan amalga oshiriladi. Bu nafaqat qiziqarli xotira, balki keyinchalik shaxsiy zavqlanish uchun saqlab qolish, balki do'stlar, oila yoki hamkasblar bilan tajriba almashish uchun mo'ljallangan. Tasavvur qilinadigan va ta'sirli hikoya yozish uchun talabalar grammatik tuzilmalarga emas,

balki mazmunga ko'proq e'tibor berishadi. Shuning uchun bunday mashg'ulot kommunikativ hisoblanadi.

7-mashg'ulot: O'qituvchi daftarni ko'rsatadi va stolga qo'yadi, keyin so'raydi

O'qituvchi: Bu nima?

O'quvchi: Daftar

O'qituvchi: Daftar qanday rangda?

O'quvchi: Moviy.

O'qituvchi: Daftar qayerda?

O'quvchi: Stolda.

Ba'zi o'qituvchilar ushbu mashg'ulotni kommunikativ deb bilishgan. Bunga sabab, bu diolog o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotdan iborat edi. Bundan tashqari, suhbat shaklga emas, balki ma'noga qaratilgan. Shu paytgacha ularning bu fikri maqbul edi. Biroq, muloqotning haqiqiylikiga kelsak, bu suhbatda biroz noreallik mavjud. Birinchidan, kimdir daftarni ushlab nima ekanligini so'rashi g'alati tuyuladi. Agar qo'l ostidagi narsa, masalan, notanish texnik vosita bo'lsa, bunday savol maqbul bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, daftarni stolga qo'yishda uning qayerdaligini so'rash g'alati. Xulosa qilib aytganda, bu mazmunli, lekin kommunikativ emas. Biroq, bunday suhbatni til darsida qilish mumkin, chunki bu til mashqlarini o'tkazishning bir usuli. Til mashqlarining uchta darajasi mavjud: *mexanik, mazmunli va kommunikativ*.¹ Mexanik mashq ma'nosidan qat'i nazar, ma'lum bir qolipdagi mashqdir va maqsad o'quvchilarga shu qolipdagi gaplarni avtomatik va to'g'ri tuzishga imkon berishdir. Maqsad, o'quvchilarga nafaqat ob'ektni eslab qolish, balki undan mazmunli foydalanish imkonini berishdir. Yuqoridagi mashg'ulotdagi suhbat mazmunli mashq uchun bir misol bo'lib, bunda o'qituvchi o'quvchilarni ranglar va joy predloglarini yod olishga o'rgatishni maqsad qilgan. Bundan tashqari, kommunikativ mashg'ulot maqsadli tilni kommunikativ

¹ Finokkiaro, Meri. 1989. Ingliz tili ikkinchi/xorijiy til sifatida Nazariyadan amaliyotga (4-nashr). AQSh: Regents/Prentice Hall.

usulda qo'llash orqali o'quvchilarga o'zlarining kommunikativ ehtiyojlarini qondirish uchun mutanosib ravishda foydalanishga imkon beradi. Ma'noni kommunikativ amaliyotdan ajratib turadigan chegara chizig'i *axborotga bo'lgan ehtiyojlarga bog'liq*. Tildan kommunikativ foydalanish ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyoj yoki ma'lumotlar bo'shlig'ini to'ldirish uchun asos bo'lsa-da, mazmunli foydalanish ma'lumotlarning yo'qligi bilan bog'liq emas. Misol uchun, o'qituvchi sinf devoriga ishora qilib, o'quvchidan: "Devor qanday rangda?" Bu mazmunli, lekin kommunikativ emas, chunki o'qituvchi javobni allaqachon biladi. Biroq, u: "Uyingizning devori qanday rangda?" Bu kommunikativdir, chunki u buni bilmaydi va agar u uyga tashrif buyurishni xohlasa, bu ma'lumotga muhtoj bo'ladi.

XULOSA

Muloqot qilish qobiliyati grammatika haqidagi bilimlardan mustaqildir. Bu shuni ko'rsatadiki, muloqot qobiliyatini egallash grammatikani o'rganishdan keyin shart emas. Binobarin, til sinfidagi o'qituvchi o'quvchilarning tizimli qoidalarni tushunishini yaxshilash uchun grammatik tushuntirishlar berishdan tashqari (kommunikativ yondashuvga muvofiq) muloqot qobiliyatini (kommunikativ yondashuvga muvofiq) egallashga yordam beradigan muloqot tadbirlarni o'tkazishi mumkin (strukturaviy yondashuvdan keyin). Kommunikativ mashg'ulot o'quvchilarning kommunikativ malakasini oshirish uchun til o'rgatish va o'rganish strategiyasi sifatida amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Ushbu strategiyani amalga oshirishda o'qituvchi nafaqat o'quvchilarning ma'noga yo'naltirilgan mashg'ulotni amalga oshiradimi yoki yo'qmi, bunday tadbirlar, jumladan, topshiriqlar va matnlar haqiqiy hayotdagi sinfdan tashqari kommunikativ voqealarga mos keladimi yoki yo'qligini ham hisobga olishi kerak. Qolaversa, tilni o'rgatish va o'rganish jarayonida o'quvchilar faol va o'quv jarayoniga jalb qilinadigan tarzda tashkil etilishi va o'tkazilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] Jarvis H and S. Atsilarat. Shifting Paradigms: from a communicative to a Context-Based Approach. Asian EFL Journal, 2006.
- [2] Krashen, Stiven D. va Treysi D. Terrell. 1988. Tabiiy yondashuv: sinfda tilni o'zlashtirish. Pensilvaniya: Feniks ELT
- [3] Nunan, Devid. 1989. Kommunikativ uchun vazifalarni loyihalash: sinfxona. Kembrij: Kembrij universiteti nashriyoti.
- [4] Buendgens-Kosten, Judit. Haqiqiylik. ELT jurnali, 68-jild, 4-son, 2014 yil oktyabr, 457–459-betlar, <https://doi.org/10.1093/elt/ccu034>.
- [5] Richards, Jek S. va Teodor S. Rodjers. 2001. Yondashuvlar va Til o'qitish metodlari (2-nashr). Kembrij: Kembrij Universitet matbuoti
- [6] Finokkiaro, Meri. 1989. Ingliz tili ikkinchi/xorijiy til sifatida Nazariyadan amaliyotga (4-nashr). AQSh: Regents/Prentice Hall.